

Plan for samisk trosopplæring
Supplerende plan til Gud gir - Vi deler, Plan for trosopplæring i Den norske kirke

1. opplag

ISBN 987-82-7545-103-1

© Kirkerådet, Den norske kirke 2011

Bestilles fra www.kirken.no/materiell eller epost: materiell@kirken.no

Kan også lastes ned fra
www.kirken.no/storstavalt

Kirkerådet
postboks 799 senttrum
0106 Oslo
Tlf: 23 08 12 00

Tegninger og bilder:

Side 2, 22, 42, 62 – Illustratør: Ellen Sara Reiten Bientie

Side 8, 28, 48, 68 – Foto Berit Frøydis Svineng Johnsen

Side 12, 32, 52, 72 – Foto Karin Mathisen

Side 20, 60, 80 – Tegninger, 1-3 klasse ved Åarjel-Samiej Skuvle

Trykk: Nr1 Trykk Grefslie as, Mysen

SOEJKESJE SAEMIEN JAAHKOEØØHPEHTÆMMAN

Lissiesoejkesje dan soejkesjasse *Gud gir – Vi deler*,
Soejkesje jaahkoeøøhpehtæmman Dennie nørjen gærhkosne

Saemien jaahkoeøøhpehtimmien ässjele lea aktem øørnedamme jñ iktemearan jaahkoeøøhpehtimmiem vedtedh mij gääske jñ nænnoste dam kristeles jaahkoem, daajroem vadta Dan golmenektievoeten Jupmelen bijre, viehkehte saemien maanide jñ noeride jieledem toelhkestidh jñ haalvedh naemhtie dej saemien roehtsh jñ idtentitete gorresuvvieh, jñ dejtie haestede eadtjohke årrodh jñ meatan årrodh gærhkosne jñ siebriedahkesne. Daate sjehta gaajhkide kristeme aalterisnie 0-18 jaepieh, saahht guktie svihtjemevoete lea.

Tegnet av 1-3 klasse ved Åarjel-saemiej skuvle

Ill.: Ellen Sara Reiten Bientie

Sisvege.

Åvtebaakoe	25
1 Siejhme bieliesi	26
1.1 Dïhte gellielaaketje Saemien eatneme/ Saepmije	26
1.2 Mij kristelesvoetem buerkeste aktene saemien ektiedimmesne	27
2 Sisvegebielie	29
2.1 Elliesvoete jïh toelhkestimmie dejstie bijjemes ulmijste	29
2.2 Lierehtimmiefokuse jïh sjïere lierehtimmieulmieh	29
3 Prinsihpielle bielie	33
3.1 Tsåeptsie nõørjen laakesne jïh gyrhkeles soejkesjinie	33
3.2 Diejvesh jïh åtnoe baakojste – akte faarhmeles jaahkoeeøøhpehtimmie	34
3.3 Lierehtimmie – maanesne sjugnietåvva jïh sosijale ektievoeten mieresne	34
4 Soejkesje åtnosne	36
4.1 Maahtoelutnjeme	36
4.2 Dååjrehtimmieh juekedh jïh maahtoem geerjehtidh	36
4.3 Laavenjostoe hïejmigujmie	37
4.4 Jïjtjevyljehke barkijh gærhkosne	37
5 Voenges soejkesjebarkoe	38
5.1 Kontekstuelle ussjedimmie	38
5.2 Evtiedimmie voenges jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjistie	38
5.3 Voenges daajroem jïh maahtoem nåhtadidh	39
5.4 Goerehtalleme	40

Åvtebaakoe

Jaahkoeeøøhpehtimmiereformen mieresne dle saemien jaahkoeeøøhpehtimmie stuerebe sijjiem jìh evtiedimmienuepieh åådtjeme Dennie nørjen gærhkosne. Reforme aktem sjìere nuepiem vadteme aktem jaahkoeeøøhpehtimmiem skreejredh mij ussjedadta jìh gorrede dam saemien kristeles aerpìem.

Jaahkoeeøøhpehtimmiereformen pryøveboelhkesne (2004-2008), dle jienebh åålmegh saemien dajvine däärjoem jaahkoeeøøhpehtimmieprosjektide åådtjoejin, mah leavloem biejin disse mij lij saemien. Daate nuepieh vadteme dam kristeles jaahkoeeøøhpehtimmiem vijriesåbpoe evtiedidh aktene saemien ektiedimmesne. Saemien gærhkoeraerie aaj daejnie barkojne viehkiehtamme. Giehtjedimmie dejstie saemien jaahkoeeøøhpehtimmieprosjektijste tjærtteste giele, identitete jìh kultuvre leah vihkeles vuajnoeh aktene ellies saemien jaahkoeeøøhpehtimmesne, jìh dah prosjekth leah orre åssjaldahkh barkoevuekiej jìh sisvegen bijre buakteme saemien jaahkoeeøøhpehtimmesne. *Soejkesje saemien jaahkoeeøøhpehtæmman* dam krøøhkeste.

Dihthe nasjovnale jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesje, *Gud gir – Vi deler*, lea gaajhkide kristeme maanide jìh noeride Dennie nørjen gærhkosne, aaj saemien. *Gud gir – Vi deler* gellie aejkìeh vuesehte dan deadtan juktie dejtie saemien perspektijvide jaahkoeeøøhpehtimmesne gorredidh. *Soejkesje saemien jaahkoeeøøhpehtæmman* viehkehte sisvegem lihkebe moenedh. Naemhtie jaahkoeeøøhpehtimmiereforme

maahta viehkiehtidh daajroem lissiehtidh laanten aalkoealmetji bijre, gaajhkide kristeme maanide jìh noeride Dennie nørjen gærhkosne.

Soejkesje saemien jaahkoeeøøhpehtæmman lea jeatjah baakoejgumie akte lissiesoejkesje dan soejkesjasse *Gud gir – Vi deler*, jìh edtja soejkesjidie ektesne vuejedh. Edtja lissiesoejkesjem nåhtadidh dejnie åålmeginie gusnie saemien maanah jìh noerh, juktie tjirkedh dihte saemien perspektijve gorresåvva mierietsiehkìej jìh sisvegen tjìrrh mejtie daate soejkesje vuesehte.

Saemien gærhkoeeøøhpehtimmiereforme lea joekehts dejnie ovmessie bielìe laantesne. Gosse dam voenges jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjem evtete, dle åålmeghe tjuara saemien tsiehkìeh dajvesne krøøhkedh, jìh sijjiem vedtedh voenges aerpìevuekide jìh jeerehtsidie.

Ulmie tjuara akte jaahkoeeøøhpehtimmie årrodh gusnie dihte saemien giele gävloes, jìh akte iemie bielìe sjædta Dehtie nørjen gærhkosne. Saemien jaahkoeeøøhpehtimmie tjuara identitetem nænnoestidh, maanah jìh noerh tjuerìeh åådtjodh dääjredh dej saemien maadtoe aarvoem åtna. Voerkesvoete jìh jearsoesvoete jìjtse bijre maahta vihkeles årrodh jaehkemen gaavhtan, jìh sijhtìeh daamtaj aelhkebe darjodh kristegassjìne jìeledh sov sjìere maadtoje, akten stuerebe ektìevoeten sisnjìelisnie. Mijjìeh libie siemes Paulusen stillemen bijre, gusnie tjåådtje Kristusen jaahkosne libie seammavyørtegs, ovjearohks etnisitete, tjoele jallh nasjovnalitete.

*Daesnie ij leah jøøde jallh greekere, daesnie ij lea slaave jallh frije, daesnie ij leah ålma jallh nyjsene.
Dijjìeh lidie gaajhkesh akte Kristuse Jesusinie
(Gal 2,28)*

1.0 Siejhme bielie

1.1 Dïhte gellielaaketje Saemien eatneme / Saepmije

Saemien eatneme / Saepmije lea dïhte diejvese dejtje dajvide gusnie saemieh årroeminie, jïh dehtie baakoste saemie bata, mij lea saemiej jïjtse baakoe jïjtsistie. Saemieh staatusem utnieh goh aalkoalmetjïh, jïh dah aerpievuekien jieledeðajvh leah dejnïe noerhtege dajvine Nørjesne, Sveerjesne,

Sevmesne jïh Kolanjaarkesne Russlaantesne. Saemien lea dennie sevmien-ugrihken gïeletjïertesne, jïh dah saemien gieleraasth leah rijhkerasta daresth dejnïe neebneme laantine. Noerhtesaemien, julevsamien jïh arjelsamien leah dah ejviegïeletjïerth Nørjesne. (vuartesjïh kaarthtem vuelielisnie)

1. arjelsamien
2. Umesamien
3. Pijtesamien
4. Julevsamien
5. Noerhtesaemien
6. Enaresamien
7. Skoltesamien
8. Akkalasamien
9. Kildinsamien
10. Tersamien

Saemieh jïjtjemse vjnoeh goh akte almetje gielen jïh nasjovnale raasti daresth. Saemieh årroeh jïh veasoe abpe laantesne, jïh leah akte bielie aktede gellielaaketje saemien kultuvreste jïh

aerpievuekeste. Man jïjnem saemien dah saemieh maehtieh lea joekehts. Jalhts gielen maahtoe lea joekehts, dle badth læjhkan ellies saemie. Dïhte tjanghkies saemien identitete lea grredamme

tjanghkies histovrijese, kultuvrese, gïeese jïh aerpievuekien jielemevuakan. Destie aaj kultuvrelle joekehtsh sjïdtieh dej ovmesse saemien dajvi gaskem. Maahta etnisitetem vuejnedh «vjnoes» vehtaj tjïrrh, vuesiehtimmien gaavhtan vaarjone, tjeahpoe, saevege, nomme, aerpievuekien musihke jïh gïele. Dah vehtah sjïhtieh læjhkan eah iktegesth etnisitetem vuesiehtidh, juktie jeenjesh eah daejtie nhtedh aarkebiejïen ovmesse fantoej gaavhtan.

Daan biejjien jïjnïh saemieh staarine jïh skes sijjine orrijamme, aerpievuekien saemien årromedajvi lkoli, joekoen Oslo. Dïhte tsiehkïe gaskem man gellie saemieh Saemien dajvesne jïh lkoelisnie sejhta jeereldihkïe årroðh, juktie vuesiehtimmien gaavhtan jïjnïh almetjïh stuerebe staaride staarjste juhtieh øøhpehtimmien jallh barkoen gaavhtan.

Saemieh kristelesvoetine gaskesadteme guhkede gietjeste. Saemien religïosïtete lea dovne tsevtsemem dtjeme dehtie katolihken grkhkoste reformasjovnen vtelen, jïh dehtie ortodokse grkhkoste Russlaantesne. Aalkoelisnie staate-pietismen tijjen 1700-lhkoen, dle misjovnem lissiehtï deð saemien årroji luvnie, jïh tjaabri saemide hiejhtedh dam aarebi saemien religïose jaahkoem. Biehkïeh saemien jaahkosne jïh kultuvresne vuajnalgin goh sðteres, jïh goh jeatjah jupmelem jaehkedh. 'Saemien religïjovne' lea akte diejvese mij sïejhmemes buerkeste dam religïjose aerpievuekiem maam utnin aarebi kristelesvoete raarehke religïjovnine sjïdtï Saemien eatnamisnie/ Saepmïjesne. Kristelesvoete lea akte bielie dehtie saemien religïjovnehistovrijeste, dannasinie dle sïejhme dam diejvesem 'vtekristeles saemien religïjovne' utnedh, gosse ussjede dam saemien religïjovnem, vtelen dejtïe kristeles ssjaldahkide veeltï. Saemien religïjovne lij akte eatnemereligïjovne mij varomem utni aktene animistihke jieledeðoelhkestimmesne, gusnie dovne dïhte almetjeligke jïh ij-almetjeligke lin lihke grredamme sinsetnan, ihke abpe jielede vuajnalgi goh dïhte sealoem utni. Akte dagkeres religïjose vuajnoe lea aaj jïjnïh jeatjah aalkoalmetji luvnie. Saemien religïjovne aktem sjamanistihke kultus-haamoem utni, gusnie najte lij goh religïjose vtehke. Najten darjoe lij jealajehteminie ektiedamme, jïh lij gellielaakan akte daajroe-hegemonisk ejvieladtje mij meehtï almetjidie viehkïehtidh aarkebiejïen. Najte vuajnalgi goh akte svaalhtese jupmelefaamoej jïh almtjen gaskem.

Dan tijjen goh læstadijanisme læssani gaskoeh 1800-lhkoen raejeste, dellie dah saemieh jïjtje kristelesvoetem utnin. Dah læstadijanen lmegh

lin akte voejkenen gaavnedimmiesijjïe jïjnïh noerhte- jïh julevsamide, gusnie gaskem jeatjah saemien gïelem jïh saalme-aerpievuekiem gorredin. Daan biejjien dle jïenebh læstadijanen otnjegh Nørjesne, jïh dah leah annje akte vihkeles faamoe jïh identitetevehtah jïjnïh noerhte- jïh julevsamien dajvine. Dïhte læstadijanen gaskoe idtji sijjïem dtjoeð arjelsamien dajvesne, goh noerhte- jïh julevsamien dajvesne. arjelsamien dajvesne dle sijjeste muvhtth baptisth, penstavoelph jïh adventisth sjïdtin. Jeanatjommes dejtïe arjelsamïjste lea Dennie nrjen grkhkosne orreme. Finnemisjovne, mnngan Saemiemisjovne, tjanghkoeh ørnedï, guessine minni, jïh skuvlem utni goske staate diedtem skuvlen vteste veeltï. Dïhte nrjen grkhkoe ij leah fearan1900-lhkoen aktem sjïere fokusem tneme dejtïe arjelsamide, dellie hearra arjelsamide tseegkesovvi. Nidarosen bispedajveraerie aaj aktem moenehtsem arjelsamien grkhkoejïeliemasse nammoehth. Mnngan aaj akte diakonebarkoe tseegkesovvi. Deð minngemes luhkiejaepïe dle jïjnïe heannadamme juktie arjelsamien grkhkoejïelemem jïh identitetem bæjjese bigkedh.

Dah saemieh eah leah kultuvrelle isolasjovnesne vyseme, bene abpe tijjen almetjïgïjmïe gaskesadteme, ovmesse kultuvremaadtojne. Desnie gusnie kultuvrh gaavnesjïeh, desnie aaj jarkelimmïeh sjïdtieh. Saemien maanah jïh noerh leah daelïe meatan aktene ahkedh vielïe abpe-veartenen maana-jïh noerekultuvresne. Dah aktïne juelkïne tjdtjoeð aktene aerpievuekien kultuvresne, jïh aktïne juelkïne aktene daajbaaletje veartenisnie. Dïhte saemien siebriedahke aaj jïjnïem gaskesadta jeatjah aalkoalmetje-siebriedahkïgïjmïe jeatjah laantine jïh veartenebielïne. Jaahkoeeøøhpehtimmïe edtji saemien maanide jïh noeride viehkïehtidh toelhkestidh jïh haalvedh sijjen jieleðh gosse dam dastoeminie. Daate lea akten jaahkoen bijre mij haestemidïe vaalta mijjen tijjeste ietjmïeslaakan, jïh mij tseptsïem jïjtse kultuvresne jïh aerpievuekesne vuajna goh akte vierthïe.

1.2 Mij kristelesvoetem buerkeste aktene saemien ektiedimmesne

Jïjnïe daajroe religïjovnehistovrijen, grkhkoehistovrijen jïh grkhkoejïelemen bijre gvnese Saemien eatnamisnie / Saepmïjesne, bene jïjnïe daehtïe daajroste eah leah tjønghkeme jallh vlese tjaaleme. Saemien voejkenevoete jïh ussjedimmïevoete lea daamtaj aktene sjeavohts,

jallh ij-tjaaleme kultuvremahtosne. Voejkenevoete mij lea eatnamasse gárredamme lea dannasinie almetjh leah lihke eatnamasse. Daate akte kultuvrelle aerie mij lea ánneti máakoedamme histovrijen tjírrh, bene læjhkan ij leah áajaldamme. Aalkoealmetji voejkenevoete lea eatnemen aejliesvoetem tjírtestamme, jñh almetji ektiedimmie disse.

Datne edtjh aahrtjmdh tjædtjmdh earohtidh, dle áadtjoeh guhkiem jieledh dennie laantesne maam Hearra dov Jupemele dutnjien vadta
(2. Mos, 20,12)

Jijnjh sjíere vuekieh jñh vuajnoeh leah evtiesovveme daan tijjen gærhkoeh Saemien eatnamisnie/ Saepmijesne orreme, jñh saemien kristelesvoetegoerkesem haamoedamme guktie mijjeh dam daan biejjien damtebe. Saemien kristelesvoetegoerkesa lea vuajnoes

gaskem jeatjah dejnie jaahkoevoetine mah gárrelgieh áálmegidie jñh gyrhkesjimmieektievoetese, gusnie saemieh tjáanghkanamme. Guktie jaahkoem vuesehte maahta árrodh liturgije, musihke jñh saalmh, gelliesáarhts kultuvre jñh tjeahpoeh, saemien gíele, aamhtese, gaavnesjimmiesijie jñh ektievoetehaamoe. Gærhkoen bissiebiejjieh leah vihkeles dejtie saemide. Dej ovmesse dajvh, gærhkoeh, gáetieh jñh læstadijanen áálmegh joekehts aerievuekieh utnieh bissiebiejjide. Dáape, skylleme, provre jñh krobpesjimmie aaj vihkeles heannadimmieh, gusnie abpe stoerrefuelhkie jñh sliekte leah meatan. Saemien kristelesvoetegoerkesa lea aaj váajnoes lierehtimmien tjírrh hiejmine, gosse soptsestalla jñh gosse boelvh gaavnesjeh.

Gusnie gookte jallh golme leah mov nommesne tjáanghkanamme, desnie manne dej gaskoeh
(Matt 18,20).

Foto: Berit Frøydis Svineng Johnsen

2.0 Sisvegebielie

2.1 Elliesvoete jñh toelkkestimmieh dejstie bijjemes ulmijste

Saemien jaahkoeøøheptimmien ássjele lea aktem øørnendamme jñh iktemearan jaahkoeøøheptimmiem vedtedh mij gááske jñh nænnoste dam kristeles jaahkoem, daajroem vadta Dan golmeektievoeten Jupmelen bijre, viehkehte saemien maanide jñh noeride jieledem toelkkestidh jñh haalvedh naemhtie dej saemien roehtsh jñh idtentitete gorresuvvieh, jñh dejtie haestede eadtjohke árrodh jñh meatan árrodh gærhkosne jñh siebriedahkesne. Daate sjeahta gaajhkide kristeme aalterisnie 0-18 jaepieh, saht guktie svihtjemevoete lea.

Soejkesje tsiehkestahta Dam nøørjen gærhkoen learoeváaromem goh evangeliske lutheren gærhkoeh. Akte ulmie lea soejkesjen sisvege edtja viehkiehtidh vaarjelidh, nænnoestidh jñh kristelesvoetem skreejedh goh jaahkoevåarome saemide.

Soejkesje saemien jaahkoeøøheptæmman våaroemasse beaja *Gud gir – Vi deler* goh dihte bijjemes soejkesje jaahkoeøøheptæmman Dennie nøørjen gærhkosne. Dihte saemien soejkesje otnjegem vuesehte dan voenges soejkesjæmman, sjiehtedamme dejtie voenges tsiehkide, jñh sijjiem vadta ulmieh biejedh dej bihkedassi mietie soejkesjisnie *Gud gir – Vi deler*. Tsiehkestahta ihke tjuara fiereguhten maana-jñh noeredáahkan sjiehtedidh, jñh sjiehteladtedh guktie dan aktegs maanan jallh aktegs noeren tsiehkide leah.

2.2 Lierehtimmiefokuse jñh sjíere lierehtimmieulmieh

Dihte nasjovnale soejkesje *Gud gir – Vi deler*, golme vuajnoeh átna mah tjáanghkan sisveginie sjídtieh

aktene ellies jaahkoeøøheptimmesne. Daah vuajnoeh leah: 1. Jieledetoelkkestimmie jñh jieledahaalveme. 2. Gærhkoen jaahkoe jñh aerievuekie jñh 3. Kristeles jaahkoevoete (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihtele 3). Juktie dam saemien perspektijvem tjírkedh jaahkoeøøheptimmesne, dle *Soejkesje saemien jaahkoeøøheptæmman* sjíere lierehtimmiefokush áehpiedahta fiereguhten dejstie golme áejviaamhtesijstie. Naemhtie áálmegh, gusnie saemien maanah jñh noerh, viehkien áadtjoeh vuejnedh mah leah vihkeles aamhtesh aktene saemien jaahkoeøøheptimmesne, voengesisnie.

Soejkesje saemien jaahkoeøøheptæmman lea dovne akte dírrage jñh akte lissie ulmietjaatsege. Vuesiehtimmesne vuelielisnie lea lierehtimmiefokush saemien bíjre tjaaleme, ektiedamme fierhten obligatovreles áejviaamhtesasse dejtie golme vuajnojde soejkesjisnie *Gud gir – Vi deler*. Dah mierieh mah leah lissine bieje me fierhten obligatovreles áejviaamhtesasse, eah leah sijjeste dejtie ulmie mah tjáadtjoeh soejkesjisnie *Gud gir – Vi deler*, bene lissine báetieh. Daate mannasinie jijnjh vihkeles aamhtesh jaahkoeøøheptimmesne eah leah vuesiehtamme vuesiehtimmesne vuelielisnie.

Tjierteste dihte goere vuelielisnie ij aktem állesth læstoem vedtieh sjyøhtehke lierehtimmieulmiejgumie akten saemien jaahkoeøøheptæmman. Dah áálmegh byøroeh dannasinie, gosse voenges soejkesjh darjoeh, vuejnedh mejtie gáarede sijjiesjere biehkide meatan vaalvedh, dovne gosse krøøhkeste gaajhkide áejviaamhtesidie, aaj dah mah leah gáaroes (Soelkedimmie, Faastoe jñh hiejhteme jñh Barkijevoete).

JIELEDETOELHKESTIMMIE JÏH JIELEDEHAALVEME

Jaahkoeøøhpehtimmie edtja dääjresem jÏjtsearvoste skreejredh, jÏh sjiehteladtedh guktie maanah jÏh noerh maehtieh jÏjÏtjemse vuejnedh, jÏh sÏjjen veartenem toelhkestidh goh sjugniedamme, eahtseme jÏh bæjjese steereme Jupmelen geriesvoeteste.

Jielede jÏh jaahkoehistovrije

- Saemien maanah jÏh noeri saemien identitete evtiesävva dovne ektiedimmesne dejtie saemien almetjidie, dej histovrijine jÏh kultuvreaerpie-vuekiejgumjie, jÏh gosse stoerresiebriedahkem däästoeh. Saemien maanah jÏh noerh daarpesjeh aktem gielem gaavnedh sov jÏjtse jaahkoehistovrijese, mij aaj aamhtesh jÏh dääjrehtimmieh faarhmeste ektiedamme disse.

Persovneles sjÏdtedimmie

- Goh siejhme learoe dle jaahkoeøøhpehtimmie byøroe viehkiehtidh buerebe æhpies sjÏdtedh saemien jieledevoetine, aarvoeh jÏh jieledegoerkese, naemhtie dah Leah väajnoes voenges byjresisnie jÏh sÏjÏjesjere kultuvresne.
- Edtja maanide jÏh noeride skreejredh baantide tjäadtjoehtidh sÏjjen krist'eejhtegidie bÏhkedimmien jÏh viehkien gaavhtan, juktie jaahkosne sjÏdtedidh, jÏh naemhtie faadterevoeten diedtem lieredh jÏh dääjredh. Daate sæjhata akte hijven lierehtimmie årrohd jis faadterinie sjædta mænngan jieleedisnie.

Dah stoerre gyhtjelassh

- Maanah jÏh noerh edtjeh saemiej aerpievuekien jÏh daajbaaletje eatnemeätnojne jÏh eatnemevierhtieätnojne åahpanidh, ihke usjedadtedh jÏh onterdidh almetjen sÏjÏjen bÏjre Jupmelen sjugniedimmesne.

Vihkeles bielieh aalmetjejeledisnie

- Giele, kultuvrelle roehtsh jÏh etnihken gellielaaketje aaj akte vihkeles bielie almetjejeledisnie mejgumjie maanah jÏh noerh byøroeh barkedh, kristeles jaahkoeen tjoevkesisnie.

GÆRHKOEN JAAHKOE JÏH AERPIEVUEKIE

Jaahkoeøøhpehtimmien tjÏrrh dle maanah jÏh noerh edtjeh lieredh damtedh dam golmenektievoeten Jupmelem Bijbelen tjÏrrh, goh Jupmelen baakoeh, jaahkoebyjhkesjimmie, sakramenth jÏh jeatjah vihkeles diejvesh gærhkoen jaahkose. Maanah jÏh noerh edtjeh dej kristeles bissiebiejijejgumjie jÏh sÏjÏjen gærhkojne åahpanidh.

1. jaahkoeartihkele

- Maanah jÏh noerh edtjeh gosse barkeminie saemien vaajesigumjie, lieredh guktie saemieh eatnemem krøøhkieh jÏh riektesvoetem guarkah, jÏh dejtie vaajesigumjie bijbelistie ektiedidh.
- Maanah jÏh noerh edtjeh barkoen tjÏrrh guarkedh Jupmele lea sjugniedæjjine, jÏh almetje goh eatnamistie sjugniedamme saemien aerpievuekien tjoevkesisnie.

2. jaahkoeartihkele

- Maanah jÏh noerh edtjeh Jeesusen kroessejaemedinie jÏh tjuedtjelimmie åahpanidh goh väarome kroessevæhtan vihkeles sÏjÏje saemien kristeles aerpievuekesne.
- Maanah jÏh noerh edtjeh åahpanidh Læstadiusen diejvesinie «Dihte elmien eejhetege» goh metafore Jupmielasse goh Sjugniedæjja jÏh Lutnjestæjja, jÏh diejvesen sÏjÏje gosse edtja liktesem guarkedh

3. jaahkoeartihkele

- Maanah jÏh noerh edtjeh usjedidh Dan Aejlies Voekenen räällen bÏjre Jupmelen gærhkose goh jenebegielen jÏh jenebeetnihken dehtie Apg 2,1-13.

Sakramenth

- Maanah jÏh noerh edtjeh daajroem åadtjodh kristemen jÏh faadterevoeten ulmien bÏjre saemien dajvine
- Maanah jÏh noerh edtjeh dej sÏjÏjesjere aerpievuekiejgumjie åahpanidh ektiedamme dan aejlies maalestahkese

Aehtjie mijen jÏh rohkellese

- Maanah jÏh noerh edtjeh Aehtjie mijen, buertierohkellesem jÏh iehkedsrohkelassem jÏjtse gïelesne lieredh. Dah edtjeh aaj sÏjÏjesjere rohkellese aerpievuekiej bÏjre lieredh, v.g. *Aehtjie mijen* sÏjÏje, guktie *Aehtjen Baernien jÏh Dan Aejlies Voekenen nommesne*, «*Jeesusen nommesne*» jÏh kroessevæhtan nåhtede jieledele ovmessie tsiehkine.

Bijbele

- Maanah jÏh noerh edtjeh daajroem åadtjodh bijbelejarkoestimmie bÏjre noerhtesaemien, julevsaemien jÏh åarjelsaemien, jÏh vihkeles bijbeletjaalegigumjie åahpanidh jÏjtse saemien gielesne.

Gærhkojeapien bissiebiejijeh jÏh mierhkebiejijeh

- Maanah jÏh noerh edtjeh goerehtidh mejtie lea sÏjÏjesjere saemien aerpievuekieh ektiedamme gærhkojeapien bissiebiejijeh, aaj Maarjan biejjie.

Gærhkoen

- Edtja maanide jÏh noeride haestedh laejte-hkslaakan usjedadtedh gærhkoen histovrijese gaavnesjimmien bÏjre saemiejgumjie, väaromisnie saemien religijovne- jÏh gærhkoehistovrijeste.
- Maanah jÏh noerh edtjeh dej saemien hearraj bÏjre lieredh, Lars Levi Læstadius jÏh Anders Fjellner.
- Maanah jÏh noerh edtjeh daajroem åadtjodh dej ovmessie saemien gïeletjertie bÏjre Dennie nørjen gærhkosne, jÏh åadtjodh daejredh saalmh, liturgijh jÏh jeatjah gyrhkeles tjaalegh åarjelsaemien, julevsaemien jÏh noerhtesaemien gäävnesieh.
- Maanah jÏh noerh edtjeh aalkoealmetji tsiehkien bÏjre lieredh dennie veartenevijries gærhkosne.

KRISTELES JAAHKOE ÅTNOSNE

Jaahkoeøøhpehtimmien tjÏrrh dle maanah jÏh noerh edtjeh vuerkiehtidh maam sæjhata jiehtedh iehtseme årrohd Jupmieliste, jÏjÏtjemse iehtsedh, sov mubpiem jÏh Jupmelem. Dah edtjeh lieredh rohkelidh, Bijbelem lohkedh, gyrhkesjimmie heevehtidh jÏh mubpiegieriesvoetem vuesiehtidh dæjpeles solidaritetesne. Maanah jÏh noerh edtjeh jÏjÏtjemse tjelkesidh, sÏjÏjen jaahkoem jÏh sjugniedimmiemahtoem.

Rohkellese

- Maanah jÏh noerh edtjeh dääjrehtimmie åadtjodh vihkeles rohkelassh saemien aerpievuekesne rohkeldidh
- Maanah jÏh noerh edtjeh sÏjÏjesjere saemien kristeles aerpievuekiejgumjie åahpanidh mah Leah gelliesaarhts eatnemeätnojde ektiedamme.

Gyrhkesjimmie

- Maanah jÏh noerh edtjeh saemiej gyrhkesjimmie- jÏh åålmegeaerpievuekiej bÏjre lieredh, jÏh nuepiem åadtjodh meatan årrohd dejnie sÏjÏje gusnie dah Leah åtnosne

Bijbelelohkeme

- Maanah jÏh noerh edtjeh lieredh Bijbelem jÏh kristeles lidteratuvrem nåhtadidh saemien gïelesne

Laavlome, musihke jÏh kultuvre

- Maanah jÏh noerh edtjeh nuepiem åadtjodh jÏjÏtjemem vuesiehtidh saalmigumjie, musihkine jÏh jeatjah kultuvrevoetigumjie.
- Maanah jÏh noerh edtjeh nuepiem åadtjodh sÏjÏjesjere gærhkoemusihkales aerpievuekieh dääjrehtidh, jÏh baaltele maehtelesvoetem åadtjodh dan gærhkoemusihken bÏjre mij saemien dajvine åtnasävva daan biejjien.
- Maanah jÏh noerh edtjeh nuepiem åadtjodh aerpievuekien sÏjÏje nåhtadidh jaahkoeøøhpehtimmiesne.
- Maanah jÏh noerh edtjeh dirregh jÏh vuekieh dæjpeles barkosne nåhtadidh, jaahkoedealhtimmie jÏh soptsestimmievuekiej sjieknisnie.
- Edtja maanide jÏh noeride skreejredh saemien gïelem nåhtadidh. Dovne njaalmeldh jÏh tjaaledh ektiedimmie byøroe sjiehteladtedh dam saemien gielem nåhtadidh.

Diakonije

- Maanah jÏh noerh edtjeh meatan årrohd solidaritetebarkosne mij lea aalkoealmetjeriektes prinsihpide bigkeme

Misjovne jÏh økumenihke

- Dihte læssanamme voerkesvoete dah saemieh Leah aktene abpe-veatenen aalkoealmetjektievoetesne, byøroe jaahkoeøøhpehtimmie misjovnale bealan gærredidh. Gosse baanth gærrede jeatjah aalkoealmetjidie dennie veartenevijries gærhkosne, misjovneprosjekti jallh vietselesvoelatjkoer tjÏrrh, dle gaskesem sjugnede mij eadtjalgehtemem gääske jÏh damta eekie dam mij lea gærhkoen barkoe

Etihke

- Edtja maanide jÏh noeride skreejredh govlehtalledh jÏh kultuvrem lotnedidh åålmegen jaahkoeøøhpehtimmieåajarimmiesne. Åssjele lea sinsitniem krøøhkedh, jÏh goerkese maanah jÏh noeri gaskemsh, joekehts maadtojne.

Soelkedimmie

Faastoe jÏh hiejhteme

Barkijevoete

- Guktie dov áálmege maahta kristeles jieledehoelkestimmie jñh jieledehaalvemem vedtedh saemien maanide jñh noeride, guktie dej saemien roehtsh jñh identitete gorresuvvieh?
- Læstadijanen aerpievuekesne dle Lutheren 'onne katekisme' aktem vihkeles sijjiem átna jaahkoeeøøhpehtimmesne. Katekisme lea joekoen syøøhtehe goh vierhtie gárredamme dan aamhtesasse mij lea neebneme daan vuajnoen nuelesne, kristeles jaahkoe jñh aerpievuekie
- Guktie maahta dejtie «saemien» nuelieaamhtesidie joekedidh jñh lihkebe vuartasjidh ráajvarimmiej tjírrh, juktie gaajhkide maanide jñh noeride áálmegisnie jaksa?

Foto: Karin Mathisen

3.0 Prinsihpielle bielie

3.1 Tsáeptsie nørjen laakesne jñh gyrhkeles soejkesjinie

Díhte nørjen staate lea dajvesne gøøkte almetjidie tseegkesovveme, nørjen jñh saemien. Dah tsiehkieh mejtie saemieh goh aalkoealmetjh utnieh Nørjesne, Maadtlaaken § 110 a tjáadtjoeh.

Maadthlaakeparagrafe gaskenasjovnale aalkoealmetjekonvensjovnade bigkie, mejtie Nørje jááhkesjamme. Dah áeliedieh gaajhkh byøgkeles áejvieladtjh Nørjesne eadtjohkelaakan dáarjedidh, jñh ráajvarimmieh sjiehteladtedh mah leah goh positijve joekehteteme, gosse edtjeh faalenassh vedtedh jñh ráajvarimmiejgumie nierhkedh mah dejtie saemide doehtedieh. Gærhkoee lea seamadamme daejnie prinsihpine, jñh áeliedimmide ietjmieslaakan vaalteme jaahkoeeøøhpehtimmie-reformesne. Daate tjielke váajnoes Dennie nørjen gærhkoee bijjemes jaahkoeeøøhpehtimmie-soejkesjisnie, *Gud gir – Vi deler*.

Gud gir – Vi deler saemien gærhkoeejielemem ávtese lutnje goh akte bielie dehtie aerpievuekeste jñh ektievoeteste mejtie Nørjen gærhkoee tjeekehte. Dannasinie neebnesávva daajroe saemiej voejkenevoeten bijre, gærhkoeejieleme jñh aerpievuekie goh akte vihkeles aerpievuekien aarvoe mejtie gaajhkh kristeme byøroeh áadtjodh. (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihte 2). Soejkesje saemien jaahkoeeøøhpehtæmman sæjhta vierhtietjaatseginie árrodh gaajhkide áálmegidie mah sijhtieh saemien perspektijvh meatan vaeltedh jaahkoeeøøhpehtimmesne.

Bihkedassh reerenassen saemiepolitihkesne konsekvensh utnieh guktie gærhkoee jaahkoeeøøhpehtimmie øørnede saemide. *St. biev. nr 28 (2007-2008) Samepolitikken*, tjuvtjede Dan nørjen gærhkoee sjiere deadtan saemien

gærhkoeejielemen ávteste. «Et overordnet hensyn i varetakelsen av samisk kirkeliv i Den norske kirke er at det må utvikles i pakt med samisk selvforståelse og samiske tradisjoner» (b. 178). *Soejkesje saemien jaahkoeeøøhpehtæmman* edtja ojhte tjírkedh saemien jñjtjogørkesne jñh aerpievuekieh reformesne gorresuvvieh.

Saemielaaken gielenjoelkedassh § 1-5 nænnoste saemien jñh nørjen leah seammavørtogs gielh. Tsiengelen 1.b 2011 daah tjielth leah saemien gielen reeremedajvesne: Kautokeino, Karasjok, Porsanger, Nesseby, Tana, Kåfjord, Lavangen, Tysfjord jñh Snåase. Noerhte-, julev- jñh áarjelsaemien gieladajvh leah moenemistie feerhmeme. Dah uktsie reeremedajvetjielth leah ajve akte unnebe bielie dehtie aerpievuekien saemien árromedajveste. Nørjesne daate dajve lea Áarjel-Varangeristie Finnmarhken fylhkesne, Engerdalen gáajkoe Hedmarhken fylhkesne áarjene. Díhte nasjovnale jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesje tjielkeste saemien maanah jñh noerh reaktoem utnieh øøhpehtimmie jñh tjaaleggh jñjtse gielesne áadtjodh. (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihte 8). Lissine tjuvtjede: «Menigheter innenfor forvaltningsområder for samisk språk og kultur har et spesielt ansvar for å legge til rette trosopplæringstilbud for samisk barn og unge» (m. *Gud gir – Vi deler*, Formål og oppbygning) («Áálmegh gielen jñh kultuvren reeremedajven sisnjelen aktem sjiere diedtem utnieh jaahkoeeøøhpehtimmiefaalenassh sjiehteladtedh saemien maanide jñh noeride»). Dannasinie maadta áálmegidie gosse dah sijjen voenges jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjeh evtiedieh, ulmieh darjodh mah saemien maanide nuepiem vedtieh tjírkedh, gorredidh jñh evtiedidh saemien gielh jñh kultuvrem.

3.2 Diejvesh jñh baakoeatnoe – akte faarhmeles jaahkoeøøhpehtimmie

Daate soejkesje faarhmestimmiem tsiehkestahta goh akte vihkielommes prinsihpe jaahkoeøøhpehtimmesne saemien maanide jñh noeride. Faarhmestimmie seammavyørtogsvoetese bigkie, jñh ij hedtieidealese. Almetjen reakta joekehts årrodh jñh læjhkan roehtsem utnedh aktene sosijale, kultuvrelle jñh faageles ektievoetesne, lea faarhmestimmieåssjaldahken vâarome, juktie aktem almetjen ektievoetem bigkedh. Faarhmestimmie lea dannasinie mij akt jeatjah goh sñiehtedimmie jñh vejtiestimmie. Sñiehtedimmie jñh vejtiestimmie tsiehkestehtieh naaken ålkolen tjåadtjoeh jñh edtjeh ektievoeten sijse vaaltasovvedh juktie dejtie seammapieries jienebelåhkojne darjodh. Daate ij leah faarhmestimmie.

Akte jaahkoeøøhpehtimmie mij lea faarhmestæmman bigkeme, tsiehkestahta gaajhkes aalkoelistie lea ektievoeten sisnie, jñh leah meatan desnie dejnie seammavyørtogs, ihkie joekehts premissine. Åvtehh mah diedtem utnieh tjurieh hoksedh almetje jñjtjemse vâånoe goh akte bielie dehtie ektievoeteste. Daate aktem eadtjohke stuvremem kreava, maahtojne jñh daajrojne kultuvrelle, faageles jñh sosijale jeerehtsinie almetji gaskemsh.

Daate aktem pedagoges stuvremem tsiehkestahta, bigkeme daetje prinsihpide:

- seammavyørtogsvoete almetji gaskemsh
- ektievoete gusnie sijie gellielaaketjasse
- meatanmoeneme

Daah prinsihph bigkieh dan reaktese joekehts årrodh dej sosijale, kultuvrelle jñh faageles ektievoeten mieriej sisnjeli. Daate aktede hedtieideologes ussjedimmeste joekehtahta, mij stuerebealaakan hedtiem tjærteste goh akte vâarome, jñh joekehts almetji gaskemsh heajjede. Hedtieideolog-ije maahta vejtiestimmiem jallh sierredimmiem sjugnedidh mah eah sñieht dej faarhmestimmieprinsihpigujmie naemhtie dah leah EN' almetjereaktine tjaaleme.

Faarhmestimmieprinsihpe ij leah ajve daerpies gosse dihte saemien jñh nørjen gaavnesjeh, bene aaj dan saemien siebriedahken sisnjelen. Ektievoete lea nænnoes saemien siebriedahkine. Ektievoetesne gaajhkesht edtjeh seammavyørtogs almetjinie årrodh saahkt guktie svihtjemevoete lea. Gosse voenges soejkesjh evtete edtja aaj dejtie noeride jñh maanide mujhtedh mah sñiehteladtemem daarpesjeh, aaj meatan vaaltasuvvieh (m. *Gud gir*

– *Vi deler*, kapihtele 6).

Jaahkoeøøhpehtimmie edtja gaajhkide kristeme feerhmedh, jñh aktem ektievoetem sjugnedidh saemiej gaskemsh dejnie njejlje laantine gusnie årroeminie. Ektievoetebigkeme aktene aalkoealmetjeperspektijvesne tjuara gaajhkem feerhmedh mij lea aalteren, geografijen, kultuvrelle roehtsen jñh gielen tsiehkien bijre. Dah faktovrh mah daesnie neebnesuvvieh viehkiehtieh dam ræjhkoes gellielaaketjem vierhtijste jñh daajrojste sjugnedieh, mejtie saemieh goh almetjh utnieh, ij goh unnemes gosse lea eatnemesjiehtedimmien jñh voejkenevoeten bijre. Ulmie tjuara årrodh gaajhkesht edtjeh damtedh dah leah faarhmestamme dennie jaahkoeektievoetesne mij gærhkoee lea, jñh maam jaahkoeøøhpehtimmie aaj edtja sjugnedidh jñh tjåadtjoehtidh.

3.3 Lieriehtimmie – sjugniehtåvva maanesne, jñh sosijale ektievoeten mieresne

Maanah jñh noerh bøøremes lierieh gosse leah eadtjohke meatan, jñh gosse eadtjohkelaakan viehkiehteminie. Daate lea diejvesen mietie «maanaj viehkiehtimmie» Maanalaakesne. Maanaj viehkiehtimmie sæjhta jiehtedh edtja maanide jñh noeride meatan vaeltedh soejkesjimmesne jñh tjirrehtimmesne dejstie dajromijstie åålmegisnie, goh eadtjohke almetjh jñh viehkiehtæjjah. Maahta dejtie krøøhkedh jñh diedtem vedtedh, vuesiehtimmien gaavhtan gyrhkesjimmie, diakonale dienesjinie jñh tjirkijebarkosne. Dam maahta darjodh vuesiehtimmien gaavhtan saemiendaaroen gyrhkesjimmie, gusnie skyllijh dienesjh darjoeh goh akte bielie skyllijeøøhpehtimmeste.

Jaahkoeøøhpehtimmie edtja aaj viehkiehtidh dejtie mah leah kristesovveme, kristegassjine jieledh, kristeles ektievoeten mieresne. Saemien jaahkoeøøhpehtimmie tjuara dannasinie sosialiseringssijjeh sñiehteladtedh, gusnie maanah jñh noerh åadtjoeh sijjen kristeles identitetem nænnoestidh. Daate aktem daajroesosiologiske vuajnoem åtna, juktie daajroem tjuara juekedh jis edtja saetnies vâåjnedh. Byøroe tjængkies gaavnesjimmiesijjeh sñiehteladtedh, gusnie maanah jñh noerh ektesne maehtieh aktem kristeles ektievoetem årrodh, goh skyllijetjåanghkoeh, maanajih noereleejrh, saemien gærhkoebiejieh, aalkoealmetjefestivalh jnv. Dah gaavnesjimmieh maehtieh årrodh dovne prostedaltesisnie, bispedajvedaltesisnie jñh nasjovnale daltesisnie.

Daate sæjhta vihkeles sijjeh årrodh gusnie saemien maanah jñh noerh maehtieh gaavnesjidh, ovmessie gielen jñh geografies dajvijste. Saemien jaahkoeøøhpehtimmie byøroe lissine fokusem

utnedh sosialiseringese aktene perspektijvesne jienebh boelvigujmie, gusnie sñiehteladta ektesne årrodh jñh daajroem sertedh boelveste boelvese.

4

4.0 Soejkesje átnosne

4.1 Maahtoelutnjeme

Dovne barkijh áálmeginie jñh eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste, faadterh jñh sliekth hiejmesne jñh voengesisnie dejnie saemien jaahkoeøøhpehtimmine giehtelieh. Maahta áálmegi jñh gærhkoen jaahkoeøøhpehtimmiem váájnesh goh akte ij-byjjes øøhpehtimmi, jñh hiejmi jaahkoeøøhpehtimmi goh akte ovbyjjes jaahkoeøøhpehtimmi. Daate skuvlen byjjes øøhpehtimmeste joekehtahta, mij daan biejjien lea religijovne, jielemelearoe jñh etihke (RJE).

Saemien jaahkoeøøhpehtimmi lea áajvahkomes hiejmine jñh áálmeginie orreme, jñh lea áálmegi jaahkoeøøhpehtimmi seamnavyørtogs. Vihkeles jaahkoeøøhpehtimmiem ussjedidh laavenjostosne hiejmine jñh áálmeginie, juktie aktem iktemearan jñh øørnegemietie jaahkoeøøhpehtimmiem áadtjodh voenges tsáeptsine.

Dihthe jaahkoeøøhpehtimmi mejnie áálmegh giehtelieh, byøroe aktem laavenjostoem buektiehtidh maanagiertigujmie, skuvlh jñh skuvle-eejehtallemeøørnegh. Maahtoelutnjemen lierhtimmielaakatesne tjáádtje skuvle edtja sjiehteladtedh ihke voenges siebriedahkh øøhpehtimmesne meatan sjidtieh jiermijeslaakan. Daate sæjhta jiehtedh gærhkoen, mij raaktan lea akte vihkeles bielie dehtie voenges siebriedahkeste, maahta skuvlide ræjhkoesåbpoe darjodh. Akte dagkeres laavenjostoe aktem hijven faageles tsáeptsiem kreava, goh systematihke, hijven

gaskesadtemevuekieh, jñh akte jááhkesjamme gaahtanimmie, vihtieslaakan tjirrehtamme.

Byøroe dam maahtoem, maam áálmegi jaahkoeøøhpehtimmiem barkijh leah áádtjeme laavenjostoem tjirrh hiejmine jñh skuvline, vaarjelidh jñh sjyøhtehke darjodh, vuesiehtimmiem gaavhtan tjaalegigujmie vierhtiebaanghke (m. kapihtele 4.2). Daate sjiehteladta maahtoem jienebigujmie juekedh. Dihthe ulmie akten voenges tsáeptsien bijre jaahkoeøøhpehtimmeste, gusnie dah nasjovnale ulmie sjyøhtehke dorjesuvvieh voenges daltesisnie, lea akte stoerre faageles haesteme. Maahtoe jienebekultuvrelle pedagogihken sisnjelen jñh kultuvregiehtjedimmie, sæjhta daennie ektiedimmesne sjyøhtehke árrodh.

Saemien jaahkoeøøhpehtimmiem byøroe pryøvedh byjjes maahtoem skááffedh dej faagesuerkiej sisnjeli goh kultuvremaahtoe, jienebegielevoete, saemien gie- jñh kultuvredaajroe jñh digitale learoeverhtievtiedimmie saemien jñh nøørjen gielesne. Daate lea dovne voengesgyrkeles, regijovnegyrkeles jñh nasjovnalegyrkeles daltesisnie.

4.2 Juekeme dáárehtimmeste jñh maahtoegeerjehtimmi

Saemien gærhkoeraerie barkeminie sijjeh sjugniedidh juktie vierhtie-jñh dáárehtimmieh juekedh saemien jaahkoeøøhpehtimmiem sisnjelen. Akte ulmie lea dan jijnjh vierhtiematerijell buektiehtidh goh gáarede, dannasinie ássjaldahkh,

skissh, maallh j.n.v. sijhtieh gaavnoes árrodh vierhtiebaanghke, juktie áálmegh maehtieh dejtie átnose vaeltedh jñh voenges tsiehkide sjiehtedidh. Saemien jaahkoeøøhpehtimmiem nedtesijje www.osko.no lea akte hijven dirrege dovne hiejmide jñh áálmegasse.

Akte vierhtiebaanghke joe gáávnesne, www.kirken.no/storstavalt/prosjekt/, mij vuesehthe gellie prosjekth, ráajvarimmieh jñh vierhtieh mejtie pryøvin jaahkoeøøhpehtimmiereformen pryøvenasseboelhen. Hamarøy jñh Sagfjorden áálmegne, Sisnjelds Finmaarhken prostie jñh Noerhte Raanen áálmegne prosjekth tjirrehtin, mah joekoen fokusem utnin disse mij lea saemien. Gáarede iedtjem jñh learoem veedtjedh daejstie projektijste.

Saemien gærhkoeraerie aaj fierhten jaepien faageráárestallemh øørnede Gyrhkeles øøhpehtimmiem jarngine ektine noerhtene, gusnie barkijh jñh jijtjevyljehke jaahkoeøøhpehtimmiem barkijh maehtieh gaavnesjidh, dáárehtimmieh juekedh jñh vielie maahtoem áadtjodh.

4.3 Laavenjostoe hiejmigujmie

Áálmegne, eejhtegigujmie/dejgugujmie mah leah eejhtegi ávteste jñh faadterigujmie ektine, aktem diedtem átna jaahkoeen sjieldem jñh vaajesh saarnodh. Gærhkoen sæjhta dan jijnjh fuelhkieh, maanah jñh noerh jaksedh goh gáarede. Dej voestes jaepiej maanah jieliedistie dle eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste, dam evtemoth gaskesem utnieh. Daennie ektiedimmesne lea vihkeles gærhkoen gaavhtan, hijven ektiedimmieh dejtie sjugniedidh, guktie maanah jñh noerh varke áadtjoeah áahpanidh gærhkoetjiehtielinie jñh dam jijtsasse tjiehtielinie darjodh. Tjuara pryøvedh guktie dovne eejhtegh/dah mah eejhtegi áveste jñh maanah aktem iemie tsiehkiem gærhkoen áadtjoeah, juktie dah jeatjabigujmie ektine maehtieh dan áálmeginie sjidtedh.

Gærhkoen sæjhta ovmessie vuekieh náhtadidh juktie laavenjostedh eejhtegigujmie/dejgugujmie mah leah eejhtegi ávteste, goh eejhtegidie bihkedidh jñh jaahkoeøøhpehtimmiem bijre bievnesh. Eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste altese maanah demtieh, jñh daejrieh guktie edtja øøhpehtimmiem bøøremeslaakan sjiehteladtedh. Dah áálmegh dejtie

bievnesidie daarpesjeh mejtie eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste vedtieh, juktie maehtedh gaajhkesh dovnesh faarhmestidh áálmegne darjominie.

4.4 Jijtjevyljehke barkijh gærhkosne

Gærhkoen barkoe lea jearohks jijtjevyljehke barkijjstie. Eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste, faadterh jñh noerh leah akte vihkeles vierhtie. Dihthe væljoe dagkeres barkose lea læjhkan ánneti viesjiesåbpoe sjidteme dej minngemes luhkiejaepiej, jñh jiene jienebh darjomh leah jearohks dah mah berkieh aaj maaksoem áadtjoeah. Gærhkoen tjuerieh læjhkan dam aerpievuekiem jijtjevyljehkevoetine jáarhkedh. Skreerjeme, bihkedimmie jñh dáarjoe dan barkose leah vihkeles, juktie dah almetjh dah, mah leah áálmeginie.

Jijnjh saemien dajvine dle akte haesteme orreme aajhterevoetem gærhkoen sjugniedidh almetji luvnie. Histovreles dle gærhkoen saemien dajvine vuajnalgame goh akte institusjovne mij lea álkoeliste báateme, jñh gærhkosne almetjh orreme mah eah leah jijtsh almetjijstie. Baakoepaarre kristegasse jñh saemie lea naakenidie mij akt gieltegs átneme. Dannasinie byøroe voenges barkedh gærhkoem nænnoestidh goh akte saemien sijje. Gærhkoen edtja akte gaahpoeh almetjegærhkoen árrodh mij dam saemien lyjhkoe, jñh viehkehte sjeavohtsvoetem tsøøpkedh dan náake histovrijese gærhkoen ráállen bijre, koloniseren, misjovneren jñh vejtiestimmien muhteste. Liktese akte vihkeles diejvese daennie ektiedimmesne, jñh prosjekth joe gáávnesie gusnie gærhkoen eadtjohke orreme jñh likteseteologijem vihties projektide gáreddamme. (m. *Dialog og livsmestring*, Nord-Salten).

Fiereguhte áálmegne maahta vuekieh gaavnedh mah sjeavohtsvoetem tsøøpkieh jñh eadtjohkevoetem sjugniedieh, guktie enn jienebh demtieh gærhkoen lea boerehks jñh faarhmeles.

Gáalmadinie jaahkoeartihkelisnie dle jaahkoe ojhte lihke ektievoetese ektiedamme: «Manne dam Aejlies Voejkenem jaahkam, akte aejlies siejhme gærhkoen, dej aejliji siebriedahke...» Dihthe Voejkenen ektievoete almetjh tjáanghkan gárede. Dannasinie ij gáessie gænnah tjoerh áajaldidh, ihke mijjeh, mijjen mubpine mah akte jielie áálmeginie sjidtieh. Desnie libie gaajhkesh Jupmelen guvvesne sjugniedamme seamma aejlies aarvojne.

– Mijjen áálmegne vierhtieh evtiedamme jallh dáárehtimmieh dorjeme mejstie jeatjebh maehtieh aevhkiem utnedh?

– Guktie eejhtegh/dah mah eejhtegi ávteste jñh faadterh maehtieh sjyøhtehke saemien tjaalegigujmie áahpanidh mah maehtieh skreerjedh jaahkoem juekedh jñh dam gáetesne utnedh?

5.0 Voenges soejkesjebarkoe

5.1 Kontekstuelle ussjedimmie

Dihthe nørjen gærhkoee lea byjhkeme dihte kristedehteme Saemien eatnamistie lij akten vejtiestimmie- jñh kolonisinghistovrijen mieresne, gusnie «kristelesvoete nørjesne» reeri. Åålmegh saemien dajvine jñh ålkoelisnie leah jaahkoeeøøhpehtimmieformesne stuerebe diedtem åådtjeme, jñh åadtjoeh jñjtje sjiehteladtedh jñh aktem jaahkoeeøøhpehtimmie utnedh gusnie Kristusem dååste, jñh gusnie dihte kultuvrelle jñh voejkenen aerpievuekie lea goh dihte giærhkeme gusnie jaahkoee maahta sjidtedidh. Bene maam sæjhta jiehtedh kontekstuellet ussjedidh, jñh dihte kultuvrelle sjiehtedimmie goerpedahta sertiestimmie vaentjelistie jñh gyrhkeles aerpievuektijste?

Dihthe maam kontekstualiseringe gohtje lea akte jñjtse sijjie teologijen sisnjelen. Kristelesvoete tjuaara aktede voenges byjresistie evtiesovvedh, juktie dah voenges vuekieh, aerpievuekieh, aarvoevuajnoe jñh jjeledetoelhestimmie lea vaaajnoes kristelesvoeten vuesiehtimmievuekine.

Dellie goh aalkoegærhkoee aktede jøødiske monokultuvrelle dæhkeste jorkesi akten tjiertese gusnie lij almetjh ovnessie etnihken, kultuvrelle jñh religijøse maadtojne, tjoerin mielem utnedh guktie tsiehkie lij vaentjelen jñh kultuvren gaskem.

Paulusen areopagos-håaleme hijvenlaakan vuesehte guktie dah voestes kristegassjh aktene greeken ektiedimmesne aaj tjoerin jienebepkultuvrelle dæriesmoerh gietedidh. Pauluse

Ateneridie dovne gaarmerde jñh laajhta sov håalemisnie. Dennie aktene bielesne dle dejtie gaarmerde ihke dah Jupmelem ohtsede, dennie mubpene bielesne dejtie laajhta ihke dah aktem vihties jupmelesvoetem tjuermieh mij lea aktene teempelisnie. Areopagos-håaleme vuesehte mijjiej kristeles sjugniedimmieteologijen mietie maehete nænnoestidh Jupmele lij stieresne mijjen luvnie, aaj aarebi misjovneringe eelki Saemien eatnamisnie.

Aktede almetjistie dihte gaajhkh almetjetjierth sjugniedamme. Dihthe baaji dejtie abpe eatnamisnie årrodh, jñh vihties tijjh dejtie bieji jñh raastide sijjen dajvide moeni. Dam darjoeji ihke dah edtjin Jupmelem ohtsedidh, mejtie mehtin ohtsedidh jñh dam gaavnedh. Ij leah badth guhkede mijjeste. (Apg 17,26-27)

Dennie saemien siebriedahkesne jñjnñh ovnessie siebriedahkevuekieh. Staarh jñh voenh, mearogaedtie jñh sis-laante, saemieh årjene, noerhtene, luvlene jñh jillene årroeminie. Naaken dagkarinie saemien tjieltine årroeminie, naaken dejnie sijjine gusnie ajve nørjen institusjovnh, jñh ståvrosne jñh stuvremisnie daaroestieh. Jaahkoeeøøhpehtimmie saemien maanide jñh noeride byøroe vaaaromem vaeltedh dejnie saemine, guktie dihte lea vaaajnoes voengesisnie, seamma aejkien byøroe dam saemien gellielaaketjem vuerkiehtidh. Bene aaj tjuaara guvvieh, illustrasjovnh jñh metaforh saemien gieleste,

- Guktie saemien kultuvre maahta vierhtine årrodh jaahkoeeøøhpehtimmesne dov åålmeginie?

kultuvreste, histovrijeste jñh aerpievuekijste nåhtadidh, juktie dejtie kristeles jaahkoeriektesidie jarkoestidh.

5.2 Evtiedimmie aktede voenges jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjistie

Edtja dejtie soejkesjidie Gud gir - Vi deler jñh Soejkesje saemien jaahkoeeøøhpehtæmman ektesne vuejnedh, guktie maanah jñh noerh aktem ellies jaahkoeeøøhpehtimmie åadtjoeh. Åålmeginie saemien maanaj- jñh noerigujmie edtja dam krøøhkedh gosse dam voenges jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjem dorje. Veanhtede dah åålmegh dejnie saemien vorngedajvine buektiehtieh lierehtimmieulmide voebnesjidh. (m. goere kapihtelisnie 2.2) sijjen gamteråajvarimmie. Dejnies åålmeginie gusnie saemien maanah jñh noerh leah unnebelåhkojne, dle maadta pryøvedh lierehtimmieulmide voebnesjidh dejnie gamte råajvarimmie. Måedtime åålmegidie sæjhta sjyøhtehe årrodh jñjtsh darjomh øørnedidh, gusnie fokusem beaja dejtie saemien lierehtimmieulmide. Dejnies åålmeginie gusnie saemien maanah jñh noerh leah unnebelåhkojne, akte alternatijve maahta årrodh vaeljehke saemien lierehtimmieulmieh meatan vaeltedh goh nuelieaamhtesh dejnie obligatovreles åejviciaamhtesisnie, mah tjåadtjoeh dennie soejkesjisnie Gud gir - Vi deler. Jis jñjtsh råajvarimmie tseegkesuvvieh saemien jallh saemiengjelen maanide, dle vihkeles råajvarimmide dan jeatjah åålmegiejeliedasse gærredidh, guktie maanah eah dehtie jeatjah åålmegie-ektievoeteste geeresovvh. Gaajhkh maanah jñh noerh mah leah meatan aktene ellies jaahkoeeøøhpehtimmesne edtjiej damtedh dah leah faarhmestamme aktene stoerre ektievoetesne, jñh dååjredh dej maadtoe lea akte aarvoe ektievoeten gaavhtan.

Naemhtie kråahpe lea akte, jalhts dan jñjnñh kråahpebielieh, jñh gaajhkh kråahpebielieh akte kråahpe sjædta jalhts dah leah jñjnñh, naemhtie aaj Kristusinie (1.Kor 12,12)

- Mej saemien siebriejgumie jñh /jallh institusjovnigumie åålmegh maehetie laavenjostedh?
- Guktie åålmegh maehetie aevhkiem utnedh saemien siebriej jñh/jallh institusjovni maahtoste?

Sæjhta voenges evtiedimmiebarkoe jaahkoeeøøhpehtimmesne årrodh aaj mænngan dah åålmegh sijjen voenges soejkesjh dorjeme jñh dejtie nænnoestamme. Dah åålmegh edtjiej sijjen jaahkoeeøøhpehtimmiesoejkesjh jaabnan staeriedidh, juktie dam daerpies orrestehtemem jñh evtiedimmie gorredidh. Dah dååjrehtimmie mejtie voenges åådtje sæjhta akte hijven vierhtie årrodh daennie barkosne.

5.3 Åtnoe voenges daajroste jñh maahtoste

Mij saemievoetem muana, jñh mij muana ihke maahta saemine jjeledh leah joekehts siebriedahkeste siebriedahkesne jñh åålmegistie åålmegasse. Abpe laantesne lea aaj stoerre joekehts åålmegi gaskem gosse lea daajroee saemiej bijre goh akte almetje, dej voejkenen jjelede, histovrije jñh daan beajjetje siebriedahketsiehkieh. Jalhts maahtoe fååtese, ij dihte læjhkan byørh heaptojne årrodh ihke åålmegie aktem faalenassem evtete, mij lea riekteme saemien maanide jñh noeride. Jñjnñh åålmeginie gusnie saemieh årroeh, lea voenges maahtoe jñh dååjrehtimmie. Daate lea vierhtie mejtie åålmegie maahta aevhkine utnedh sov jaahkoeeøøhpehtimmesne saemien maanide jñh noeride. Lissine aktags almetjidie, dle maahta sjyøhtehe årrodh gaskesadtedh saemien siebriejgumie, giele-jñh kultuvrejarngh jallh saemien skuvle- jñh maanagierteafaalenassh voengesisnie.

Dah åålmegh mah eah vierhtiealmetjh jallh-byjresh gaavnh voengesisnie maehetie vuesiehtimmie gaavhtan raerien mietie gihetjedh bispedajvekontovrine bispedajvine mah akten sjiere diedtem utnieh gyrhkeles gagkestimmie åvteste saemiengjiesne (Nidaros: årjelsaemien, Åarjel-Hålogalaante: julevsaaemien, Noerhte-Hålogalaante: noerhtesaemien), jallh Saemien Gærhkoeraerien luvnie.

Byøroe aaj øøhpehtimmie gaavnesjimmie vuarjasjidh goh akte alternatijve. Akte laavenjostoe åålmegi gaskem jallh prostijedaltesisnie, gusnie leejrh jallh gaavnesjimmie øørnesuvvieh, mah fokusem utnieh jaahkoeeøøhpehtæmman saemien maanide jñh noeride. Tjuaara gaavnesjimmie

iktedidh vuesiehtimmien gaavhtan skyllemeøøhpehtimmine, fierhten skyllijen åålmeginie, juktie skyllemetijjen mieride tjåadtjoehtidh (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihtele 5). Akte dagkeres vuekie maahta sjoøhtehke årrodh unnebe saemien byrjesinie gusnie vaenie jijtjevyljehke barkijh, vaenie maanah jih noerh, jallh gusnie dajvh bårrode viesehtimmine. Dah gaavnesjimmieh sijhtieh tjåanghkoesijjine sjidtedh maanide jih noeride, gusnie dihte saemien perspektijve gorresåvva. Daate sæjhata aaj viehkine årrodh dejtie åålmegidie mah eah daajroem jih maahtoem utnieh saemien gærhkoejieledeh bijre.

5.4 Goerehtalleme

Åålmegem jih voenges byjresem goerehtalledh sæjhata akte vihkeles aalkoebarkoe årrodh gosse edtja voenges soejkesjem darjodh. Dejnien dajvine gusnie saemien kultuvre lea jielije sæjhata iemie

årrodh dihte saemien aaj lea vâajnoes dennie voenges jaahkoeøøhpehtimmie-soejkesjisnie. Åålmegh saemien dajvi ålkoli byøroeh bievnesh veedtjedh maanaj jih noeri bijre mah saemien ektiedimmiem utnieh (m. *Gud gir – Vi deler*, kapihtele 7), juktie maahta råajvarimmieh soejkesjebarkose biejedh mah åssjelem Soejkesjinie saemien jaahkoeøøhpehtæmman gorrede (m. kapihtele 2.1).

Muvhten aejkien maahta akte haesteme årrodh goerehtalledh mejtie lea saemien maanah jih noerh sâaknesne, joekoen dej aerpievuekien saemien årromedajvi ålkoli. Ij leah naan registerh gusnie maahta bievnesh veedtjedh maanaj jih noeri bijre saemien maadtoste. Haasta åålmegidie vuekieh gaavnedh dovne guktie edtja lihtsegh saemien maadtojne goerehtalledh, jih hijven vuekieh gaavnedh ihke bievnesh dan bijre olkese bætieh iedjtjeladtjide.

Guhkies strategijh:

- goerehtalledh dejnie soptsestalleemisnie kristemen åvtelen mejtie eejhategh/dah mah eejhategi åvteste leah saemien maadtoste jallh saemien ektiedimmiem utnieh, jih faalenassem saemien jaahkoeøøhpehtimmien bijre altese maanese vaajtelieh.
- Goerh utnedh, dovne elektrovneles jih paehpierisnie, juktie eejhategh/dah mah eejhategi åvteste maehtieh bieljelidh mejtie aktem jaahkoeøøhpehtimmien sijhtieh gusnie dihte saemien perspektijve gorresåvva.

Åenehks strategijh:

- Gaskesadtedh saemien siebrieh, maanagiërth, skuvlh, tjierth jih åårganisasjovnh, dovne voenges jih regijovnale. Dah maehtieh daejredh mah fuelhkieh mah leah saemien maadtoste.
- Viehkine ålmegeplaerijste, gâetiesæjrojste jih saernieprievisste gâarede saarnodh åålmege sæjhata dam saemien vâåjnehtidh, jih haestedh eejhategidie/dejtie mah leah eejhategi åvteste

åålmegekotovrine gaskesadtedh jis faalenassem sijhtieh saemien jaahkoeøøhpehtimmien bijre.